

Xodjakulov Baxodir Xudaykulovich

*Guliston davlat universiteti “An’anaviy xonandalik va cholg‘u ijrochiligi” kafedrasini
mudiri*

Pazliyev O‘rolbek Zuhritdin o‘g‘li

“An’anaviy xonandalik va cholg‘u ijrochiligi” kafedrasini talabasi

Annotatsiya: *Ushbu manbada sozandalik san’atida o‘ziga hos ijrolarga boy bo‘lgan milliy cholg‘umizga aylangan, imkoniyatiga boy bo‘lgan, afg‘on rubobi va uning hozirgi kundagi ijro uslubi takomillashgani haqida fikir yuritilgan*

Kalit so‘zlar: *Milliy, ijrochilik, jonli, san’at, usta, rubobiy, tarix, musiqa, takomillashgan, zarb, rivoyat.*

San’at inson faoliyatining boshqa turlaridan farqli ravishda badiiy obrazlar yaratish orqali voqelikni o‘zlashtiradi. U kishining hissiyoti va ongiga bevosita ta’sir qiluvchi shaklda olamni go‘yoki yangidan yaratadi. Lekin san’atkor hayotni, hodisani, narsalarni nusxa qilib ko‘chirmaydi. U biror obrazga xos bo‘lgan eng umumiy, tipik xususiyatlarni saralab olib, ularning barchasini anglab tushunib, obraz qiyofasini o‘zgartiradi, so‘ng uni rasm, she‘r, musiqa asari shaklida gavdalantiradi. Shunday qilib, san’at asarlari ham hayot, ham ijodning rasmidir.

Ammo san’atning har xil turlari hayotning turli-tuman tomonlarini bir xil darajada tasvirlashga qodir emas. San’atning har bir turi o‘ziga xos mazmun va tamoyillari bilan ajralib turadi. Xo‘sh, musiqa san’ati o‘zi nima? Uning maqsadi, vazifalari nimadan iborat?

Musiqa — ohang (intonatsiya) san’ati, sadolarda ifodalangan voqelikning badiiy aksidir. U borliqni o‘ziga xos tarzda aks ettirib, uni boyitadi, hamda uni tushunib olish va o‘zgartirishga yordam beradi. Ma’lumki, musiqa jamiyat hayotida muhim rol o‘ynaydi. Musiqa insonning turmush tarzi va ijtimoiy hayotida, mehnat va dam olish chog‘larida albatta ishtirok etadigan bo‘lib, kishini ma’naviy qadriyatlarga erishtiradigan noyob vositadir. U shaxsning ma’naviy olamini, axloqiy maqsadlarini shakllantiruvchi estetik tarbiyaning samarali quroli hisoblanadi.

Musiqa o‘zi, uning yaratuvchilari, ijro etuvchilari, tinglovchilaridan iborat musiqa madaniyati jamiyat madaniyatidagi muhim bir sohadir. Milliy musiqa madaniyatimizning har qachongidan chuqurroq va atroflicha o‘rganish, uni xalq ichida keng targ‘ib qilish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Binobarin, o‘zbek musiqa madaniyati va uning asosiy qismlaridan biri bo‘lgan cholg‘ular va cholg‘u musiqasi qadim-qadimdan boy va murakkab tasviriy imkoniyatlarga egadir. Ular barcha xalqlar musiqasi kabi o‘ziga xos tarix va an’analarga boy. Asrlar osha bizgacha yetib kelgan milliy cholg‘ularimiz va musiqamizning ajoyib namunalari o‘zining

rangbarang jilosi, ohangrabo kuylari bilan kishilarga olam-olam shavq-zavq va huzur bahshida etmoqda.

O'zbek sozandachilik san'atida ko'p cholg'ular qatori afg'on rubobi alohida o'rin tutadi. Bu cholg'u o'zining jarangdorligi va inson qalbiga yaqinligi, o'rganish hamda ijro etishjihatidan bir muncha qulayligi bilan xalqimizning sevimli cholg'ularidan biriga aylangan. Hozirgi davrda afg'on rubobi o'zbek xalq orkestri va ansambllarida o'z mavqeiga ega bo'lib, yakkasoz cholg'usi sifatida keng tarqalgan.

Afg'on rubobi juda qadimiy musiqa cholg'usidir. Zarb bilan chalinadigan cholg'ular safida u o'ziga xosligi, juda boy tenbri bilan ajralib turadi hamda o'zbek xalq musiqasi cholg'ulari oilasida fahrli o'rin egallaydi.

Hozirgi davrimizda afg'on rubobi cholg'usi haqida so'z borganda ko'pchilik musiqa muxlislari darhol Afg'onistondan chiqqan soz, deb afg'on milliy kuy ohanglarini yodga oladilar. Lekill, O'rta Osiyu va Sharq mamlakatlarini bizning xalqlarimizni qadimdan sevimli cholg'usi bo'lganligini va mohir sozandallar "Rubobiy" taxallusi bilan mashhur bo'lganliklarini ko'pchilik biladi, «Buyuk ipak yo'li»dan o'tgan savdogarlar savdo-sotiq bilan shug'ilanibgina qolmay bir qatorda o'zlari chaladigan sozlarini esdalik uchun musiqa shinavandalariga in'om qilganlar. Shu bilan birga Sharq xalqlarining milliy sozlarini jahonga tanitib, milliy cholg'u sozlarining rivojiga ma'lum darajada hissa qo'shganlar degan fikrdamiz.

Milliy sozlarimizning kelib chiqish vatani qayerbo'lishidan qat'iy nazar, cholg'uchilar, muxlislarning iste'dodiga qarab soz rivojlanib, ommalashib, hozirgi vaqtgacha turli o'zgarishlarga uchrab, taraqqiy etib kelmoqda. Rubobda mohirona kuy chalish uchun sozanda o'z cholg'usiga, tanlagan kasbiga fidoiy bo'lishi lozim. Shuning bilan birga tinimsiz mehnat qilishi, berilgan asarini ijro bezaklari bilan mustaqil o'rganishi va shu asarini o'ziniki qilib o'zlashtirish, chalganida o'zi ham, eshituvchi ham orom olishi kerak.

Professional nota yozuvi bo'yicha ilk bor maxsus afg'on rubobi sinfi 1960- yilda R. Glier nomidagi o'rta maxsus musiqa maktabida, 1964- yilda Toshkent Davia! konservatoriyasida, so'ngra 1975- yilda M. Ashrafiy nomidagi Toshkent Davlat konservatoriyasiqoshidagi assistent stajyorlikda ochildi.

Afg'on rubobi sharq xalqlarining juda qadimiy musiqa asbobidir. Bu soz o'ziga xos ko'rinishi, jarangiga ko'ra, o'zbek xalq cholg'ulari oilasida alohida o'rin egallaydi. Zarb bilan chalinadigan asboblardan safida boshqa cholg'u sozlaridan sadolanish tembri bilan ajralib turadi. Afg'on rubobi Afg'oniston, Hindiston, Pokiston, Misr, Xitoy kabi mamlakatlarda, shuningdek, O'rta osiyoda o'zbek va tojik xalqlari orasida keng tarqalgan, Bu soz hozirgi vaqtda Toshkent, Buxoro, Sirdaryo, Samarqand, Xiva, Termiz, Farg'ona vodiysida sevib chalinib kelinmoqda, Afg'on rubobining qayerdan kelib chiqishini aniqlash qiyin, chunki turli manbalarda turlicha ta'riflanadi.

Rubobning qadimdan qo'llanilib kelinayotganligi haqidagi ma'lumotlarni N. Mironov asarlarida ham ko'ramiz. U shunday deb yozadi: Rubob juda qadimiy afg'on

asbobi. U Hindistonda ham uchrab turadi. Qashqarda uni rabob deb ataladi. Professor Fitrat o'zining, (O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi) kitobida bu cholg'u asbobining Xorazm amiri - Muhammad Xorazmshoh davrida (XV asr) Balh shahrida noma'lum shaxs tomonidan yasalganligi haqidagi rivoyatni keltiradi, professor V. Belayev o'zining (o'zbek milliy cholg'ulari) kitobida bu sozni hindrubobi deb ataganlar.

Afg'on rubobining yaratilishi haqida bizgacha turli rivoyatlar yetib kelgan. Bir rivoyatda hikoya qilinishicha: bir kuni Buxoro xonining qizi kasal bo'lib qolibdi. Shunda xon Xitoydan, Hindistondan va yetti iqlimdan donishmand tabib va olimlarni o'z saroyiga chorlaydi, bittayu-bitta qizini qanday qilib davolash mumkinligi haqida maslahat solibdi. Ammo barcha urinishlari behuda ketibdi. Shunda Balh shahrida tug'ilib, o'zi Buxoroda muqim yashab qolgan iste'doli soz yasovchi usta, mohir sozanda xonning oldiga borib, uning qizini davolash uchun urinib ko'rishga ruxsat oladi. Shunda xon; (Qizimni kim davolasa yarim boyligim va qizimni beraman, deb - va'da beribdi). Ammo qizni to'g'ridan to'g'ri ko'rish, u bilan suhbatlashish imkoni bo'lmabdi, chunki o'sha davrlarda ayollarni parda orqali ko'rish mumkin edi. Qizning yonida albatta o'zi yaxshi ko'rgan, ishongan sirdoshi kanizagi bolardi.

Shunda yigit kanizakni chaqirib, qiz nimaga qiziqadi, nima uchun hech kimni yoqtirmasligi va ko'p xayol surishini so'rabdi. Shunda kanizak yigitga xonzoda nihoyatda tovuylarga ixlosi balandligini, ayniqsa, u qanotlarini yoyib o'z chiroyni ko'z-ko'z qilganda: Qani endi shu tovuylar kuylasa, mening (dardimga davo bo'lardi) degan gapini kanizak yigitga yetkazibdi. Shundan keyin Balhlik yigit Buxorodagi O'z ustaxonasida ilk bor tovuylarga o'xshatib rubob yasaydi vaxonzoda huzuriga borib parda orqasida rubob chalib, uni maftun etadi. Xonzoda rubobdan chiqayotgan yoqimli sadolardan bahramand bo'lib o'z holiga kelib, avvalgidan ham go'zallashib ketibdi. Buni ko'rgan xon va'dasida turib, sozandaga qizini va yarim boyligini beribdi. (Shunda bu rubob kimniki deb so'raganda, bu rubob ana shu afg'onniki, deb odamlar aytishibdi). Vaqt o'tishi bilan yigit va xonzoda uzoq yillar baxtli hayot kechirishib, farzandli bo'lishibdi va ullaarning farzandlari ham shu otasi xitiro qilgan Rubobni Buxoroda bir necha yillar davomida rivojlantirib kuylar ijro etib kelishibdi.

Takomillashtirilgan afg'on rubobini diapazoni kengaytirilib sozandaga nafaqat o'zbek xalq kuylarini ijro etish, balki jahon kopozitorlarining asarlarini chalishga texnik, imkoniyatlari paydo bo'ldi.

Afg'on rubobi asosan 3 qismdan: kosa, dasta, bosh qismlardan tashkil topgan. Kosa bir-biriga yopishtirilgan bir nechta taxtachadan, pastki va yuqorigi qopqoqdan, torlarni mahkamlashga mo'ljallangan ilmoqlardan iborat. Ustki qopqoqqa baliq teri qoplangan bo'lib, unga xarrak o'rnatiladi. Hozirgi vaqtda ustalarimiz kosani tut daraxtdan yoki o'yma qovurg'asimon qilib ham ishlamoqdalar. Pastki qopqoq yog'ochdan tayyorlanib kosaga zich qilib biriktiriladi. Dasta kosaga mahkam biriktirilib, unga 19 ta parda o'rnatiladi.

O'rganuvchi sozandalarga qulay bulishi uchun 2, 5, 7, 10, 12, 14, 17, 19 pardalariga dumaloq belgilar qo'yiladi. Dastani hozirgi vaqtda ustalar yong'oq daraxtidan ishlamodalar. Bosh qismida torlarni mahkamlash uchun metaldan ishlangan quloqlar o'rnatilgan. Hozirgi kunda ustalarimiz afg'on rubobni yanada takomillashtirib ovoz jixatlari va diapazoni kengaydi pardalari, 22-24-gacha, kopaydi hamda 6-7 simli afg'on ruboblari ishlab chiqildi.

Mashhur ijrochilarimiz:

- Umarjon Hamidov
- Usta Muhammad Umar
- Ergash Shukurullayev
- Sulaymon Taxallov
- Tovur Jumayev
- G'ulomqodir Ergashev

Ustozlarimiz o'z zamonining yetuk sozandasi bo'libgina qolmay bizgacha bu cholg'uni moxirona ijro etib o'z shogirtlariga ushbu soz boyicha ta'lim berib kelganlar.

Bugungi kundagi ustozlarimiz

- Anvar Xojinazarov
- Feruza Xakimova
- Dilshod Meliboyev
- Fazliddin Shafokatov
-

Kabi ustozlarimiz bugungi kunda afg'on rubobini biz yoshlarga ijro yolarini maxorat bilan hamda zamonaviy o'quv qurolardan foydalangan holda tushuntirib o'rgatib kelishmoqda.

Usta Muhammad Umar (1906-1981)

Usta Muhammad Umar Qobulni Bog'bon ko'cha mahallasida 1906-yilda tug'ildi. Uning otasi Muhammad Ibrohim mashhur rubobchi va tablachi bo'lgan. Usta Muhammad Umar ilk bor ijrochilik bilimlarini o'z otasidan olgan. 13 yoshidan boshlab xonandalik sirlarini mashhur hofiz, mumtoz xalq qo'shiqlari bilimdoni Usta Qosimdan o'rganadi. Shuning bilan bir qatorda Oka-Muhammaddan ham dars oladi. Usta-Muhammadning oila a'zolari musiqaga mehr qo'ygan bo'lib, uning amakivachchasi Muhammad Ayub ham rubobchi sozandalardan bo'lib, jiyanini zabardast, nihoyatda ijro usullarga boy bo'lgan, mohir sozanda va bastakor bo'lishiga o'z hissasini qo'shgan. Ustoz ko'p yillar davomida afg'on va hind ansamblida rubobchi sozanda bo'lib xizmat qiladi. 1944-48- yillari maxsus tuzilgan hay'at a'zolari qarori bilan unga "Ustod" degan faxriy unvon beriladi. 1957 - yildan boshlab Qobill radiosi qoshidagi milliy ansablga rahbarlik qiladi. 1960-yili bir guruh ijodkorlar bilan bir qatorda Moskva konservatoriyasida bo'lib, o'z ijodini yanada boyitadi.

Aytishlaricha usta Muhammad Umar "Gullar raqsi" kuyini o'zlarining shaxsiy bog'larida ijro e'tgan chog'ida ustaning atrofida qushlar sayrab kuyga jo'r bo'lib ustozga

yanada ilhom baxsh etgan deb aytadi ustozlarimiz. Hozirgi kunda ustozni “Gullar raqsi” kuyini mukammal o'rganib, o'z shogrtlarimizga ham o'rgatib kelmoqdamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. G'.Ergashev.”Afg'on rubobi” (darslik) - Toshkent -“Bilim”-2004